

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ПОСТОЛ КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА

УДК 340.1 : 323.2 (043.3)

**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ФЕДОРЕНКО Владислав Леонідович,
Національна академія державного управління,
завідувач кафедри державної служби
та кадрової політики.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГУСАРЕВ Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор;

кандидат юридичних наук, доцент

ДІДИЧ Тарас Олегович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії права та держави.

Захист відбудеться «25» травня 2016 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «25» квітня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Токарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дієвий розвиток демократичної, соціальної, правової держави вимагає врахування інтересів громадянського суспільства. Цілеспрямований вплив останнього на державу традиційно здійснюється через громадські об'єднання та відповідні партиципаторні процедури. Свого часу А. Фергюсон писав про цей феномен наступне: «Людство в усіх його природних станах, за кочівництва та осілості, в мирі та суперечках, завжди об'єднувалось. І який би характер не мало це зібрання, в його основі був принцип альянсу чи союзу».

У XXI ст. громадянське суспільство стає важливим партнером держави в утвердженні демократії та верховенства права, проведенні реформ, модернізації економіки та інфраструктури, реалізації соціальних проєктів, а також у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності, протидії корупції тощо. Яскравим прикладом цього стали Євромайдан 2013 р. і Революція Гідності 2014 р., захист територіальної цілісності в Криму та на Сході України, які стали визначальними чинниками зростання соціального капіталу та безпрецедентної активізації громадських рухів у 2013-2015 рр.

Разом із тим, світовий досвід переконує, що потенціал революцій і війн за незалежність не можна використовувати довго і однозначно успішно. Революційні методи державотворення та правотворення з часом трансформуються в реформаторські, волонтерські, антикорупційні та інші громадські рухи, активізується діяльність традиційних інститутів громадянського суспільства, посилюється дієвість демократії участі та громадського контролю.

Відповідні процеси характерні й для України. Поряд з громадськими організаціями зберігають свою значущість волонтерські рухи, набувають популярності антикорупційні громадські рухи («Чесно!», «Опора», «Народний контроль» та ін.). При цьому, важливим каталізатором посилення взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави є процеси євроінтеграції, зумовлені реалізацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині розвитку інститутів громадянського суспільства (ст. 229) та співробітництва з питань громадянського суспільства (Гл. 26).

Зазначене зумовлює нагальну потребу в переосмисленні феноменології теорії та практики взаємодії громадянського суспільства та держави і обґрунтуванні нових теоретико-методологічних підходів і правових механізмів, покликаних забезпечити ефективну взаємодію інститутів громадянського суспільства та держави в умовах євроінтеграції.

Дослідження проблем взаємодії громадянського суспільства та держави у доктринальному та інституційному аспекті залишаються важливим напрямом загальної теорії держави і права та знайшли свій розвиток у роботах Б. Андрусишина, В. Бабкіна, С. Бобровник, С. Гусарева, Т. Дідича, А. Колодія, В. Костицького, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скрипнюка, Ю. Шемшученко та ін. У останні роки також з'явилися дисертаційні дослідження А. Мерник «Інституції громадянського суспільства: поняття, особливості, види» (2013) та М. Денисюка «Теоретико-правові засади взаємодії держави та інститутів громадянського

суспільства» (2014), присвячені окремим аспектам взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави.

Інституційні питання партнерства громадянського суспільства та держави також активно досліджуються в галузевих юридичних науках. Зокрема, в конституційному праві відповідна проблематика вивчалась Ю. Барабашем, В. Нестеровичем, В. Погорілкою, Ю. Тодикою, В. Федоренком; з'явилися роботи Г. Берченка «Громадянське суспільство в Україні: конституційний аспект» (2014) і О. Лотюк «Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні» (2015).

У дисертації також використовувались наукові здобутки таких сучасних українських і зарубіжних філософів, соціологів і політологів, як Дж. Александер, Е. Арато, О. Бабкін, В. Бех, К. Гаджиєв, Е. Гелнер, Дж. Голдстоун, В. Горбатенко, Дж. Кін, Д. Коен, А. Колодій, І. Кресіна, Ю. Левенець, К. Поппер, Ф. Рудич, Н. Урбанаті, Ф. Фукуяма, Д. Хелд, О. Хеффе і ін.

Основоположні ідеї щодо раціональної побудови відносин між громадянським суспільством і державою обґрунтовувалися й у роботах таких відомих мислителів минулого, як Г. Гегель, Т. Гоббс, М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Кант, Б. Кістяківський, Дж. Лок, Ж.-Ж. Руссо, А. де'Токвіль, А. Фергюсон і ін.

Не зважаючи на значний теоретико-методологічний доробок з проблем взаємодії громадянського суспільства та держави, правові реалії сьогодення, як в межах України (започаткування системних правових реформ, боротьба з корупцією, євроінтеграційні процеси тощо), так і всього світу, спонукають до пошуку й наукового обґрунтування нових ефективних механізмів, методів і форм забезпечення взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в умовах посилення громадської активності та зростання соціального капіталу, розвитку партиципаторної демократії й трансформації процесів євроінтеграції. Відсутність до сьогодні таких досліджень у теорії держави і права обумовлює актуальність, значущість і своєчасність проведення наукового дослідження порушеної в дисертації проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони» (Глава 26 «Співробітництво з питань громадянського суспільства») і пп. 466, 468, 482 і ін. Плану імплементації цієї Угоди, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р.

Дисертація виконана як складова науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)» та затверджена на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 29 січня 2009 р.). Тема розглянута і схвалена відділенням теорії та історії держави і права; історії політичних і правових учень НАПрН України у 2010 р. (№ 95, с. 20).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування цілісної концепції утвердження та розвитку правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в умовах посилення громадської активності,

розвитку партиципаторної демократії та активізації євроінтеграційних процесів, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення відповідної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних *задач*:

- визначити зміст категорії «правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави», виявити її сутнісні ознаки;
- виявити систему правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні;
- обґрунтувати особливості правового статусу інститутів громадянського суспільства, як основних суб'єктів, які представляють громадянське суспільство у взаємодії з державою та її органами;
- розкрити сутність, зміст і структуру нормативно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави;
- визначити конституційні засади регулювання взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні та за кордоном;
- охарактеризувати особливості законодавчого регулювання інститутів громадянського суспільства з державою в Україні, державах-учасницях ЄС та в міжнародному праві;
- з'ясувати значення Угоди про асоціацію України з ЄС для розвитку громадянського суспільства та його інститутів в Україні;
- виявити основні етапи генезису організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в незалежній Україні;
- визначити сутність, зміст і форми реалізації організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави, а також потенціал партиципаторної демократії для розвитку цього механізму в Україні;
- з'ясувати потенціал громадських рухів і перспективи їх інституціоналізації, шляхом внесення відповідних змін до Конституції України;
- виявити особливості взаємодії недержавних громадських об'єднань (NGO) із органами державної влади у сфері освіти.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з утвердженням і реалізацією правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в умовах зростання соціального капіталу, розвитку демократії участі та активізації євроінтеграційних процесів.

Предметом дослідження є правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави.

Методи дослідження. Окреслена специфіка досліджуваного об'єкта та основні положення застосування методології сучасної юридичної науки обґрунтували використання в дисертаційній роботі сукупності як філософських методів (діалектичного, аксіологічного, історичного), загальнонаукових методів та прийомів (аналізу та синтезу, системно-структурного та системно-функціонального методу, формально-догматичного методу, методу моделювання, синергетики тощо), так і спеціальних методів пізнання (статистичного та соціологічного, порівняльно-правового, методу юридичної герменевтики).

Використання діалектичних законів дозволило критично проаналізувати концепції, гіпотези, доктрини, явища і процеси, пов'язані, зумовлені предметом

дослідження, в процесі їх розвитку, а також сформуванню понятійно-категоріального апарату, проаналізувати його функціонування в історичній ретроспективі (підрозділи 1.1., 1.3., 2.1., 3.1., 3.2.). За допомогою прийомів індукції та дедукції, аналізу та синтезу, а також системно-структурного та структурно-функціонального методів досліджено систему нормативно-правових актів, які регулюються діалог громадянського суспільства та держави, а також практичні форми реалізації його результатів на інституційному рівні (підрозділи 2.2., 3.2., 3.3.). Застосування цих методів також дозволило сформулювати дефініції та сутнісні характеристики категорій «правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави», «інститут громадянського суспільства», та ін., а також поняття та складові нормативно-правового та організаційно-правового механізмів взаємодії держави та громадськості. Використання системно-структурного методу забезпечило розгляд структурних елементів правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, державно-громадських відносин в межах освітньої сфери (підрозділ 1.3., 3.3.). Застосування спеціальних методів здійснювалось шляхом використання порівняльно-правового методу – з метою аналізу зарубіжного досвіду конституційного та законодавчого регулювання правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та можливості його застосування в Україні (підрозділи 2.2., 2.3.); методу правового прогнозування – для розробки пропозицій щодо подальшого вдосконалення правового регулювання взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в умовах посилення громадської активності та євроінтеграції (підрозділ 2.2., 2.3, 3.2.), а також новітніх світоглядних підходів і методів, зокрема синергетичного, щодо формування парадигми паритетного партнерства між громадянським суспільством і державою. Зазначені методи дослідження, у поєднанні із принципами об'єктивності, плюралізму, аксіологічного аналізу, а також особливостями постпозитивістської методології – деїдеологізації та свободи наукових досліджень, дозволили виявити і охарактеризувати об'єктивно існуючі механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, сформуванню пропозицій щодо вдосконалення цих механізмів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є одним із перших в юридичній науці комплексних досліджень, у якому сформовано цілісну концепцію правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в умовах посилення громадської активності, розвитку партиципаторної демократії та активізації євроінтеграційних процесів в Україні, а також обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики у цій сфері суспільних відносин.

Результатами дослідження, що містять наукову новизну, можна визнати такі положення і висновки:

вперше:

– обґрунтовано зміст категорії «правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» під якою запропоновано розуміти систему різноманітних нормативно-правових, організаційно-правових і інших юридичних механізмів, які цілеспрямовано забезпечують усталені доктринальні (ідеологічні), предметні, функціональні та системно-структурні зв'язки між громадянським суспільством, в особі його інститутів, і державою, в особі її органів, з метою захисту

законних інтересів, прав і свобод громадян та легітимізації державотворчих і правотворчих процесів;

– встановлено, що взаємодія інститутів громадянського суспільства з державою має дуалістичну юридичну природу й може розглядатися як соціально-правовий феномен розвитку Західної цивілізації та самостійний і специфічний вид правовідносин;

– визначено особливості правового статусу інститутів громадянського суспільства, як основних суб'єктів правовідносин за участі держави, які є добровільно організованими, незалежними від держави і самоврядними у своїй діяльності, офіційно легалізовані асоціації громадян, що формалізовані як громадські організації, творчі спілки, профспілки, організації роботодавців, благодійні організації, не державні ЗМІ та інші організаційно-правові форми, які мають суспільно значущу діяльність;

– виявлено значний потенціал реалізації положень «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. щодо зміцнення контактів і обміну досвідом між усіма секторами громадянського суспільства в Україні та в державах-учасницях ЄС, залучення вітчизняних інститутів громадянського суспільства до розвитку торгівельних відносин, участі України у Форумі громадянського суспільства держав-учасниць ЄС, а також у Платформі громадянського суспільства;

– здійснено періодизацію та виявлено шість етапів розвитку організаційно-правових форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в незалежній Україні: від заснування «Народного Руху України», унормування в Декларації про державний суверенітет принципу ідеологічного плюралізму і проголошення незалежності Української держави (1990 р.) – до Революції Гідності (2014 р.) та утвердження громадських волонтерських, реформаторських і антикорупційних рухів сьогодення;

– обґрунтовано перспективи інституціоналізації громадських рухів (волонтерських, реформаторських, антикорупційних, екологічних і ін.), які по-суті є самостійним видом інститутів громадянського суспільства та сприяють масовому добровільному об'єднанню громадян з метою реалізації їх спільної громадянської позиції та захисту своїх громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав;

– запропоновано внесення змін до ст. 36 Конституції України щодо легітимізації громадських рухів як інститутів громадянського суспільства (*Додаток А*);

удосконалено:

– методологію дослідження проблем теорії та практики взаємодії громадянського суспільства та його інститутів із державою;

– положення про систему правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, в основу якої покладено відповідні нормативно-правові та організаційно-правові механізми;

– розуміння нормативно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави як системи актів чинного національного законодавства та міжнародного права, які визначають основи співвідношення та

взаємодії громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства з державою та міжнародні стандарти у цій сфері, особливості правового статусу основних інститутів громадянського суспільства та їх функції (легітимізуючу, програмну, комунікативну тощо);

– концепцію організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави як системи легітимних методів і форм партиципаторної демократії (громадських консультацій, громадських обговорень, діяльності громадських рад при органах державної влади тощо) між легітимізованими громадськими організаціями, громадськими рухами та іншими інститутами громадянського суспільства та державою в особі її органів;

набули подальшого розвитку:

– висновки про перспективність запровадження міжнародних стандартів і кращих практик держав-учасниць ЄС і ін. демократичних держав світу у сфері взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави для України;

– положення про форми правової взаємодії недержавних громадських об'єднань з державою у сфері формування та реалізації державної політики у сфері освіти в Україні;

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що обґрунтовані у дисертації положення та пропозиції мають як теоретичну, так і практичну цінність й можуть бути використані:

– у науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок проблем взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави і їх ефективної діяльності на рівні міжнародних стандартів;

– у навчальному процесі – для методичного забезпечення та викладення таких навчальних дисциплін: «Теорія держави та права», «Проблеми теорії держави і права», «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», «Громадське управління в сфері освіти» (*акт впровадження Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова № 07-10/ 693 від 1.04.2015 р., Додаток Б*);

– у правотворчості – при розробці національної стратегії сприяння державою розвитку громадянського суспільства та вдосконаленні законодавства у сфері функціонування інститутів громадянського суспільства, а також форм їх взаємодії з державними органами, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів в процесі реалізації Угоди про асоціацію України і ЄС 2014 р.;

– у правозастосуванні – для вдосконалення правозастосовчої практики взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державою з метою налагодження їх дієвого діалогу (*акт впровадження – Лист Міністерства освіти і науки України №4/2-19-845-15 від 10.06.2015р., Додаток В*);

– у правовиховному процесі – для підвищення рівня правосвідомості й правової культури при здійсненні реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами та громадського контролю за діяльністю органів державної влади.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи обговорено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також пройшли апробацію на науково-практичних конференціях: «Громадський рух та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Сімферополь, 10 – 11 жовтня 2011 р.), «Державотворення та

правотворення в період реформ: питання теорії та практики» (м. Київ, 19 – 20 квітня 2012 р.), «Восьмі юридичні читання. Проблеми взаємодії громадянського суспільства з державою» (м. Київ, 10 – 11 жовтня 2012 р.), «Освітня політика держави: філософія, методологія, практика» (м. Київ, 23 – 24 жовтня 2013 р.), «Громадянське суспільство у сфері захисту прав і свобод людини» (м. Харків, 12 – 14 травня 2014 р.), «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (Kosice, 27– 28 februar 2015 r.); «Одинадцяті юридичні читання. Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи» (м. Київ, 21– 22 травня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, знайшли відображення в 14 наукових працях, з яких 6 – у фахових юридичних наукових виданнях (в тому числі одна – в зарубіжному науковому виданні), у 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, а також у розділі колективної монографії.

Структура дисертації обумовлені метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожний з яких має три підрозділи, висновків до кожного розділу і загальних висновків, списку використаних джерел (256 найменувань) і додатків на 4 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 242 сторінки, із них основного тексту – 211 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, окреслено ступінь її наукової розробки, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологічні основи дисертації, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації та впровадження, зазначено структуру й обсяг роботи.

Перший розділ «Загальна характеристика правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено походження, зміст і сутнісні ознаки категорії «правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави», особливості методології її дослідження в теорії держави і права, а також система правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави і її основні компоненти.

У *підрозділі 1.1 «Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави: поняття, зміст, сутнісні ознаки»* проаналізовано особливості формування теоретично-правових основ взаємодії громадянського суспільства та держави від часів Античності до сьогодення, обґрунтовано сутність і зміст категорії «правові механізми взаємодії громадянського суспільства та держави».

Відзначається, що практика взаємодії спільнот громадян з публічної владою існували іще за часів зародження перших держав, але уперше була науково обґрунтована у VI ст. до н.е. Аристотелем в його роботі «Політія». Пізніше категорія «*politike koinonia*» була привнесена у римське право в латинській інтерпретації «*societas civilis*», а в XIII-XIV ст. рецепійована в наукову думку Західної Європи.

У епоху Відродження та Реформації ідеї щодо розбудови взаємовідносин між громадською спільнотою і державою отримали поширення в західноєвропейській

філософсько-правовій думці. Зокрема, у роботах Дж. Лока «Два трактати про врядування» (книга друга) (1690), А. Фергюсона «Досвід історії громадянського суспільства» (1767) і ін. мислителів (Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо), які розробивши в своїх працях ідеї суспільного договору і природних прав людини, започаткували теоретико-методологічні основи правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави.

Після унормування права громадян об'єднуватись в асоціації та брати участь в управлінні державними справами у перших деклараціях і білях про права (Франція, США і ін.), громадянське суспільство отримало свій розвиток в громадських асоціаціях, які почали активно впливати на державне життя. Обґрунтування цінності громадянського суспільства для держави і громадян у роботах Г. Гегеля, І. Канта, Р. фон Моля і ін. мислителів сприяло приверненню уваги до цієї проблематики з боку багатьох вчених. Так, у кін. ХІХ – на поч. ХХ питання громадянської демократії постали в роботах М. Драгоманова, Б. Кістяківського, С. Подолинського, М. Грушевського і ін. українських учених і громадських діячів.

Відродження потенціалу громадянського суспільства в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. сприяло новим науковим дослідженням питань, пов'язаних із взаємодією інститутів громадянського суспільства та держави (Дж. Александер, Е. Арато, К. Гаджиєв, Дж. Кін, Д. Коен, К. Поппер, Ф. Фукуяма, Д. Хелд, О. Хеффе і ін.). У правотворчій і правозастосовній практиці держав світу утвердилися правові механізми партиципаторної демократії, що сприяли посиленню соціального капіталу та громадської активності з боку інститутів громадянського суспільства.

Узагальнюються результати досліджень взаємодії інститутів громадянського суспільства в роботах Г. Берченка, Г. Бойчука, М. Денисюка, О. Лотюк, О. Петришина, Ф. Рудича, О. Скрипнюка, В. Федоренка і ін. та робиться висновок про важливість легітимних і дієвих механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою для захисту законних інтересів, прав і свобод людини, утвердження демократії та верховенства права. При цьому, в силу різноманітності правової природи інститутів громадянського суспільства та характеру їх зв'язків із державою та її органами, такі механізми є множинними. Предметом же дослідження визначені правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави.

У підрозділі 1.2. «Методологія дослідження правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» розкривається методологія дослідження правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, її особливості та зміст.

Встановлено, що об'єктивні факти посилення громадянської активності та демократизації відносин між громадянами, громадянським суспільством і державою, в тому числі й щодо взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, потребують переосмислення попередніх теоретико-методологічних досліджень проблем теорії та практики громадянського суспільства та демократії й обґрунтування новітнього методологічного інструментарію для конструктивного розв'язання проблем, які нині постали перед суспільством і державою, як в Україні, так і у всьому світі. Деструктивна діяльність Ісламської держави і міграційна криза в ЄС, загострення воєнних конфліктів в Сирії та Україні, фінансово-економічна криза та нові епідемії планетарного масштабу обумовлюють потребу у використанні

державами і міжнародною спільнотою в цілому потенціалу громадянського суспільства та його інститутів для подолання глобальних криз.

Тому, методологія дослідження проблем взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави повинна враховувати, як традиційні (діалектичний, історичний, системно-функціональний, компаративістський і ін.), так і новітні (синергетичний і ін.) світоглядні підходи і методи щодо формування новітньої парадигми паритетного партнерства між громадянським суспільством і державою (О. Лотюк), розкриття потенціалу партиципаторної та процедурної демократії для взаємного розвитку суспільства та держави (Г. Берченко, О. Петришин, О. Скрипнюк, В. Федоренко), виявляти і розвивати дієві та результативні моделі співпраці громадськості з державою та органами державної влади в сфері надання волонтерської допомоги військовим і вимушеним переселенцям, проведення реформ, запобігання та протидії корупції тощо.

Обґрунтовується практико-орієнтована методологія дослідження проблем оптимізації правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в умовах сьогодення, що включає систему філософських, загальнонаукових і спеціальних юридичних методів. Розкривається їх зміст і призначення в цьому дисертаційному дослідженні.

У підрозділі 1.3. «Система правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» розглядається системна взаємодія досліджуваних правових механізмів, основними з яких є нормативно-правовий і організаційно-правовий механізми.

Наголошено, що ці правові механізми є основними, але не вичерпними правовими механізмами взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. Так, можна виокремити внутрішньодержавні (національні) і міжнародні (наднаціональні) механізми; безпосередньої та партиципаторної демократії; загальнодержавні та локальні механізми; постійно діючі та тимчасові (ситуативні) тощо. Усі ці правові механізми перебувають між собою у взаємодії та усталених доктринальних (ідеологічних), предметних, функціональних, структурних і інших зв'язках і утворюють систему правових механізмів взаємодії громадянського суспільства та його інститутів із державою та її органами. При цьому, правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави – це насамперед система правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються між інститутами громадянського суспільства та державою, іншими суб'єктами права на основі дії його норм.

Пріоритетним суб'єктом цих правовідносин виступають інститути громадянського суспільства, які легітимізуються відповідно до законодавства, наділені визначеною правосуб'єктністю та діють у різних організаційно-правових формах (громадські та волонтерські організації, профспілки і їх об'єднання, організації роботодавців і їх асоціації, творчі спілки, благодійні організації, релігійні громади і організації, органи самоорганізації населення, недержавні ЗМІ та ін.).

Доводиться, що перспективними інститутами громадянського суспільства є громадські рухи і мережі, що за предметом і ефективністю їх діяльності можна вважати самостійним видом інститутів громадянського суспільства, які сприяють масовому добровільному об'єднанню громадян з метою реалізації їх спільної

громадянської позиції та захисту своїх громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав. Саме ці громадські утворення свого часу сприяли утвердженню незалежності України («Народний рух України»), стали рушійною силою Революції Гідності 2014 р. («Самооборона», «Правий сектор»), а на сьогодні забезпечують дієву допомогу бійцям АТО і вимушеним переселенцям, проведенню реформ і боротьбі з корупцією, захисту екології тощо.

Ефективна взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави не можлива без готовності останньої використовувати соціальний капітал і громадську активність у процесі формування та реалізації державної політики. Позитивним прикладом ініціатив держави щодо взаємодії з громадянським суспільством і його інститутами називаються новели Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про державну службу», а також відповідні правові механізми, закладені у проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» (реєстр. № 1165).

Розділ другий «Нормативно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» складається з трьох підрозділів, у яких представлено сутність і зміст нормативно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, визначаються конституційні засади забезпечення функціонування цього механізму в конституціях, актах чинного законодавства України і держав-учасниць ЄС, а також в міжнародному праві.

Підрозділ 2.1. «Поняття нормативно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави» присвячено виявленню сутності, змісту та структури правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, заснованого на системі національного законодавства та міжнародного права.

Системна взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави набуває правового характеру лише на підставі норм права. Підкреслюється, що громадянське суспільство трансформувалося з шляхетного ідеалу, сформованого за часів Античності та Відродження й Реформації, в реального суб'єкта права, а його взаємини із державою набули характеру правозастосовної діяльності лише після закріплення в американському Білі про права (1789-1791), французькій Декларації прав людини і громадянина (1789) та перших конституціях Західної Європи і Америки. В Україні прототипи інститутів громадянського суспільства, т. з. «козацькі громади» отримали своє організаційне оформлення в Конституції Пилипа Орлика 1710 р. і правових актах доби національно-визвольних змагань 1917-1922 рр. Але, за відсутності національної державності, повноцінні інститути громадянського суспільства, як важливі партнери держави, змогли легітимізувати свій правовий статус лише із проголошенням незалежності України.

Відзначається, що нормативно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави складається із двох упорядкованих і взаємопов'язаних між собою систем: а) національного законодавства, представленого Конституцією та законами України, іншими актами законодавства та б) міжнародного права, репрезентованого принципами, договорами і документами міжнародного права, які формують стандарти взаємодії громадянського суспільства та держави на інституційному рівні. Системність нормативно-правового механізму взаємодії

інститутів громадянського суспільства та держави забезпечується, в першу чергу, через адаптацію національного законодавства до відповідних міжнародних стандартів.

У підрозділі 2.2. «Конституційні засади взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні та за кордоном» проаналізовані основні світові моделі конституційного регулювання засад організації та функціонування правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, виокремлено їх особливості.

Поняття конституції в роботах Ю. Барабаша, О. Лотюк, Ю. Тодики, В. Федоренка, К. Хессе і ін. пов'язується з демократичним громадянським суспільством і зі створенням умов щодо його партнерства з державою. При цьому, українська конституційна модель механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, не зважаючи на свою унікальність, кореспондується з іншими подібними моделями, які утвердилися в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. у світі.

На основі інтерпретації визначених у правовій науці поглядів на найбільш поширені типи і моделі конституційного регулювання державою суспільного життя визначено наступні основні конституційні моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави: а) модель ліберального регулювання (Австрія, Люксембург, Норвегія), яка встановлює вільний розвиток громадянського суспільства і його інститутів, гарантує їх паритетне партнерство з державою; б) модель етатистського регулювання (КНДР, КНР), яка визначається пріоритетним статусом держави щодо інститутів громадянського суспільства; в) ліберально-етатистська модель (Болгарія, Іспанія, Португалія, Україна), що гарантує свободу асоціацій, але зберігає елементи контролю за діяльністю інститутів громадянського суспільства з боку держави.

Визначаються тенденції щодо удосконалення конституційних засад взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, а саме: розширення предмету конституційного регулювання щодо прав і свобод людини, які формують їх активну громадську поведінку, гарантують вільний доступ до інформації (Конституція Польщі), право на захист персональних даних (Конституція Угорщини), а також визнання розширеного правового статусу громадських об'єднань (Конституція Португалії), встановлення обов'язку держави щодо створення умов для успішного розвитку громадянського суспільства (Конституція Болгарії, Конституція Іспанії) тощо.

Підрозділ 2.3. «Механізм регулювання взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави у національному законодавстві та міжнародному праві» розкриває зміст і особливості регулювання відносин інститутів громадянського суспільства та держави в українському й зарубіжному національному законодавстві та міжнародному праві, визначено основні форми їх зовнішнього виразу та їх характеристика.

Проаналізовано вітчизняну модель законодавчого регулювання взаємодії громадянського суспільства та його інститутів з державою в законах України, указах Президента і постановах Кабінету Міністрів України. Аналізуються законодавчі акти, які мотивують соціальну активність інститутів громадянського суспільства у державах-учасниках ЄС – «Закон про електронне управління» (Австрія), «Закон про ініціативу громадян» (Фінляндія) і ін., а також відповідні програмні документи – Хартія Французької Республіки «Держава – асоціація», Меморандум про взаєморозуміння

між NGO і урядом Латвії, екологічна платформа NGO «Еко форум» в Словаччині і ін.

Розкривається зміст і особливості міжнародного нормативно-правового механізму забезпечення ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства, у т. ч. і міжнародних та зарубіжних NGO і NPO, з державою. Цей механізм представлено, у першу чергу, міжнародними договорами і документами правозахисного характеру. Зокрема, глобальною ініціативою ООН *Open Government Partnership (OGP)* (2011), Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № *CM/Rec (2007)14*, іншими документами.

Відзначається, що значний потенціал щодо удосконалення правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в контексті євроінтеграції має «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. Зокрема, нормативний зміст статей 299, 421, 443-44, 438, 469-470 цієї Угоди, а також пп. 467, 468, 482 і ін. Плану імплементації цієї Угоди, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р, які передбачають запровадження в Україні правових механізмів щодо: а) зміцнення контактів і обміну досвідом між усіма секторами громадянського суспільства в Україні та ЄС; б) залучення вітчизняних інститутів громадянського суспільства до розвитку торгівельних відносин; в) сприяння розбудові лобістської діяльності; г) створення Дорадчих груп і участь у постійно діючому Форумі громадянського суспільства держав-учасниць ЄС, що відбувається 1 раз на рік, д) створення Платформи громадянського суспільства

Розділ 3 «Організаційно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади» складається з трьох підрозділів, у яких досліджуються основні етапи генезису організаційно-правових форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в незалежній Україні; визначається сутність, зміст і форми реалізації організаційно-правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави у контексті євроінтеграційних процесів та встановлюються особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою у сфері управління освітою.

У підрозділі 3.1. «Генезис організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні» проведено системний аналіз політико-правових процесів в Україні за період її незалежності та інших передумов, які сприяли утвердженню та розвитку організаційно-правових форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. Відзначено, що поряд з розвитком політико-правової думки про громадянське суспільство, розпадом колишнього СРСР і здобуттям незалежності, інтеграцією України до міжнародної демократичної спільноти, важливу роль у становленні та розвитку громадянського суспільства та його інститутів відіграло посилення громадської активності та зростання соціального капіталу Українців, про що свідчать три демократичні революції («Революція на граніті», Помаранчева революція та Революція Гідності) у новітній історії України.

Генезис організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в незалежній Україні включає шість основних етапів:

- *перший етап* (1988-1992 рр.) – започаткувався іще до легітимізації незалежності України і ознаменувався скасуванням монополії КПРС на політичне життя громадян, заснуванням і відродженням в 1988-1990 рр. перших в УРСР проукраїнських громадських рухів і організацій «Народний Рух України», «Товариство Лева», «Спілка української молоді» і ін., «Революцією на граніті» і проголошенням незалежності України у 1991 р. та легалізацією політичних партій і громадських організацій у Законі «Про об'єднання громадян» 1992 р.;

- *другий етап* (1992-1996 рр.) – виявився в спробі запровадити самостійний розділ про громадянське суспільство в численних конституційних проектах, прийняття спеціальних законів про національні меншини, незалежні ЗМІ та інші інститути громадянського суспільства, закріплення принципу суспільної багатоманітності й конституційного статусу громадських організацій і профспілок в Конституції України, прийняття спеціальних законів на виконання конституційних приписів – про звернення громадян, незалежні ЗМІ та інші;

- *третій етап* (1996-2004 р.) – характеризується легалізацією інститутів громадянського суспільства в спеціальних законах України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.) та ін., а також активізацією масових громадських рухів («Україна без Кучми» і ін.);

- *четвертий етап* (2004-2010 рр.) – розпочався Помаранчевою революцією 2004 р. і виявився в посиленні активності українських і міжнародних NGO та розвитку транспарентних механізмів впливу громадянського суспільства та його інститутів на державні рішення, унормованих в постановах Уряду України «Про Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (2008), «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2010) і ін.;

- *п'ятий етап* (2010-2013 рр.) – визначився унормуванням в Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» 2010 р. засад взаємодії інститутів громадянського суспільства, прийняття проєвропейського Закону «Про громадські об'єднання» та затвердження Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в 2012 р.; згортання дієвих механізмів впливу громадянського суспільства на державну політику після 2012 р. та активізацією громадського руху «Вставай, Україно!» (2013 р.);

- *шостий етап* (2013 р. - донині) ознаменувався зростанням громадської активності та Євромайданом 2013 р. і Революцією Гідності 2014 р., зростанням соціального капіталу та розвитком волонтерських, реформаторських, антикорупційних і інших громадських рухів.

У підрозділі 3.2. «Сутність зміст і форми організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави» розкривається сутність і зміст організаційно-правового механізму, який ґрунтується на системі легітимних інститутів громадянського суспільства та легальних форм їх впливу на державу та державну політику шляхом участі в розробці та експертизі нормативно-правових актів, доктрин, стратегій і програм, здійсненні громадського контролю за діяльністю органів державної влади і їх посадових осіб тощо. Визначаються

особливості партиципаторних форм залучення інститутів громадянського суспільства до управління державою в Україні (громадські консультації, громадські слухання, громадські обговорення, громадські експертизи, участь у діяльності громадських рад тощо).

Акцентовано увагу, що на сьогодні нарізла нагальна потреба унормування в Конституції України основ правового статусу громадських рухів. Враховуючи, що одним із трьох напрямків діяльності Конституційної комісії є реформування існуючої системи конституційних прав і свобод людини та їх гарантій, логічним вбачається розроблення змін до ст. 36 Конституції України в частині унормування категорії «інститут громадянського суспільства» та визначення конституційних засад організації та діяльності громадських рухів (*Додаток А*).

Відзначається потреба в розробці та прийнятті Закону України «Про публічні консультації», положення якого стануть одним із кроків адаптації національного законодавства до європейських стандартів, що, зокрема визначаються у Рекомендації ОБСЄ щодо сприяння більш ефективної участі об'єднань громадян у процесі прийняття державних рішень (м. Відень 15-16 квітня 2015 р.).

У розділі 3.3. «*Особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади у сфері управління освітою в Україні*» досліджуються особливості правового механізму залучення інститутів громадянського суспільства (громадських організацій, спілок, рухів і ін.) до формування та реалізації Міністерством освіти і науки України державної політики у сфері освіти.

Зазначено, що трансформація освітньої сфери в стратегічний ресурс економіки держави, можливість функціонування освітніх установ різних форм власності, в тому числі змішаних, розгалужені умови фінансування освітніх процесів, тенденція розвитку міжнародних зв'язків – всі ці, та інші об'єктивні фактори, пояснюють нові вимоги щодо наявності різного суб'єктного складу сучасної освітньої політики і надання особливого статусу саме інститутам громадянського суспільства (передбачення права громадського нагляду, можливість функціонування стейкхолдерів професійної освіти, розширення функцій студентського самоврядування, надання права на об'єднання в раду батьківських комітетів тощо), які мають визнані здобутки у сфері реформування освіти в різних країнах світу.

Наголошено, що процес функціонування двох найважливіших суб'єктів сучасного демократичного суспільства – держави та інститутів громадянського суспільства в Україні, – поступово набуває відповідну форму їх взаємодії і в освітній сфері. Державно-громадська модель управління освітою передбачає системну діяльність її основних суб'єктів і поєднує три найголовніші тенденції сучасного демократичного розвитку України: *по-перше*, залучення інститутів громадянського суспільства до розробки і прийняття нормативно-правових актів у сфері реформування системи освіти в Україні (нової редакції Закону України «Про освіту», Закону України «Про професійно-технічну освіту» та ін.); *по-друге*, системна взаємодія інститутів громадянського суспільства не лише з Міністерством освіти і науки, а й із його територіальними органами, а також різними навчальними закладами, не залежно від форм їх власності (через діяльність освітніх округів, піклувальних рад, об'єднань батьківських комітетів тощо); *по-третє*, залучення представників профільних інститутів громадянського суспільства до щорічної атестації керівників самостійних

підрозділів і територіальних органів Міністерства освіти і науки України, акредитації та видачі ліцензійних експертиз вищим навчальним закладам, зокрема через діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено попередньо напрацьовані знання про об'єкт і предмет дослідження та запропоновано нові теоретико-методологічні підходи щодо утвердження та розвитку правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в умовах посилення громадської активності, розвитку партиципаторної демократії та активізації євроінтеграційних процесів, на підставі чого сформульовано підсумкові положення, висновки і пропозиції, спрямовані на реалізацію потенціалу механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою для захисту законних інтересів, прав і свобод людини та легітимізації сучасних державотворчих і правотворчих процесів, а саме:

1. Громадянське суспільство, як соціально-правовий феномен Західної цивілізації, ототожнювалось із державою, суперничало з нею та налагоджувало партнерські відносини. Взаємодія громадянського суспільства, як системи відповідних інститутів і соціальних зв'язків, та держави стала джерелом їх обопільного розвитку та вдосконалення. Водночас, така взаємодія, починаючи із XVIII ст., стала предметом правового регулювання та була інституціоналізована: суперниками і одночасно партнерами держави історично виступали громадські рухи, асоціації громадян та їх об'єднання. Взаємовідносини між цими інститутами громадянського суспільства та державою легалізувались у чинному законодавстві та набували певних організаційних форм, що зумовило утвердження відповідних правових механізмів.

2. Багатоманітність суспільного життя, закріплена у ст. 15 Конституції України і в конституціях більшості демократичних держав світу, зумовлює множинність механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. Інститути громадянського суспільства взаємодіють з державою через політичні, економічні, морально-етичні, психологічні, духовно-релігійні та інші соціально-регулятивні механізми. Найважливіші з цих механізмів унормовуються в чинному законодавстві й виступають як правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою.

Отже, правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави – це взаємоузгоджена система різнопорядкових нормативно-правових, організаційно-правових і інших юридичних механізмів, які цілеспрямовано забезпечують усталені доктринальні (ідеологічні), предметні, функціональні та системно-структурні зв'язки між громадянським суспільством, в особі його інститутів, і державою, в особі її уповноважених органів, з метою захисту законних інтересів, прав і свобод громадян та легітимізації державотворчих і правотворчих процесів. Основні аксіологічні та процедурні вектори названих процесів – правотворчий і правозастосовний, – зумовлюють їх реалізацію через: 1) нормативно-правовий та 2) організаційно-правовий механізми.

Для цих правових механізмів властиві такі спільні сутнісні ознаки, як: а) історичний характер розвитку: від закріплення права громадян на участь в управлінні справами в XVIII ст. – до сьогодні; б) правозахисний характер; в) функціональна зумовленість, взаємозв'язок з реалізацією основних функцій громадянського суспільства та держави; г) позитивне закріплення в чинному законодавстві та міжнародному праві; ґ) нормативна визначеність змісту, методів, форм і процедур реалізації; д) усталений взаємозв'язок законодавчих і інституційних складових; е) гарантованість з боку держави тощо.

3. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави виникають, діють, змінюються та припиняють свою дію на підставі норми права, та втілюються в самостійному виді правовідносин. Об'єктом цих правовідносин виступають, у першу чергу, законні інтереси, права і свободи людини, утвердження верховенства права та демократії, розвиток державотворення та правотворення в умовах євроінтеграції. Основними суб'єктами таких правовідносин, наділеними правосуб'єктністю, є інститути громадянського суспільства та держава.

Інститути громадянського суспільства – це основні учасники правовідносин за участі держави, які є незалежними від держави і самоврядними у своїй діяльності, офіційно легалізованими добровільними асоціаціями громадян, що формалізовані як громадські організації, творчі спілки, профспілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, не державні ЗМІ та ін. і мають на меті забезпечення законних інтересів та прав і свобод людини, участі громадськості в управлінні державними справами і громадського контролю за діяльністю органів державної влади і їх посадових осіб.

4. Визначальним і установчим за своєю сутністю є нормативно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. Під цим механізмом слід розуміти ієрархічно упорядковану систему актів чинного національного законодавства (конституції, закони, підзаконні нормативно-правові акти) та міжнародного права (загальновизнані принципи і норми міжнародного права, міжнародні договори та документи), які визначають основи співвідношення та взаємодії громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства з державою та міжнародні стандарти у цій сфері, особливості правового статусу основних інститутів громадянського суспільства та їх функції (легітимізуючу, програмну, комунікативну тощо).

5. Конституційні засади механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави – це основоположні принципи і положення, унормовані в конституціях і законах, прийнятих у розвиток їх положень, що визначають плюралізм суспільного життя та вільний розвиток громадянського суспільства, відповідальність особи і держави перед громадянським суспільством, основи внутрішньої державної політики щодо сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства, право громадян на свободу асоціацій і їх об'єднань, а також на безпосередню участь в управлінні державними справами, особливості правового статусу конкретних інститутів громадянського суспільства. В Україні конституційні засади такого механізму визначені в Основному Законі (ст.ст. 15, 23, 36, 38 і ін.), законах України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (ст. 5), «Про громадські об'єднання», інших актах чинного законодавства. Відповідні конституційні положення отримують

свій розвиток і завершення в законах і підзаконних актах, які визначають особливості правового статусу інститутів громадянського суспільства та методи і форми їх взаємодії з державою.

Окрім внутрішньодержавного законодавства, нормативно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави отримує свій розвиток у а) загальновизначених нормах і принципах міжнародного права; б) міжнародних договорах, які визначають і гарантують свободу асоціацій та їх право на політичну участь (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.); в) міжнародних документах, які визначають стандарти розвитку громадянського суспільства, соціального капіталу та партиципаторної демократії (Керівні принципи щодо підтримки ЄС громадянського суспільства у країнах «розширення ЄС» (2014-2020 рр.); г) рішеннях Європейського суду з прав людини відповідного змісту («Корецький проти України»).

7. Організаційно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави – це система легітимних методів і форм партиципаторної демократії між легітимізованих громадських організацій, громадських рухів і інших інститутів громадянського суспільства та державою в особі її органів. Цей механізм має динамічний характер і перманентно модернізується, про що свідчить його генезис в Україні. Починаючи з 2008 р. в Україні утвердились основні організаційні форми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави: громадські консультації; громадські слухання; участь у діяльності громадських рад при органах державної влади; громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади і ін., які дозволяють використати потенціал партиципаторної демократії для захисту прав і свобод людини, утвердження верховенства права та легітимації національного державотворення та правотворення.

8. На сьогодні правовий статус громадських рухів в Україні не унормовано в чинному законодавстві, що призводить до їх трансформації в політичні партії або громадські організації та до втрати первинних якостей цього інституту громадянського суспільства. У зв'язку з цим, в процесі конституційної реформи, ст. 36 Основного Закону після частини другої, слід доповнити новою частиною такого змісту: «Громадські рухи в Україні сприяють об'єднанню громадян з метою реалізації їх спільної громадянської позиції та захисту своїх громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав. Створення громадського руху не потребує попереднього дозволу, а обмеження щодо їх організації та діяльності встановлюються виключно цією Конституцією та законами України».

9. Здавна університети і школи в Україні були осередками громадянського суспільства («Юнацьке братство» в Острозі в XVI ст., Кирило-Мефодіївське братство і Харківсько-Київське товариство в XIX столітті та ін.), що зумовлює традиційний суспільний діалог держави і громадянського суспільства щодо розвитку та функціонування освіти.

На сьогодні формування та реалізація державної політики у сфері освіти ознаменувалось широким залученням інститутів громадянського суспільства до процесів розвитку та функціонування освітньої галузі Але, унормування принципів демократичного та комунікативного управління за участі громадськості в чинному законодавстві України, а також соціальна активність різноманітних громадянських

інституцій, не в усіх випадках можуть ефективно протистояти бюрократичному саботажу освітніх новацій, зумовлених реалізацією Угоди про асоціацію України із ЄС і документів Ради Європи у сфері модернізації освіти; ментальним уявленням пересічних громадян, що освіта є справою держави; окремим виявам конфлікту інтересів у освітній сфері. Тому до взаємодії з МОН на сьогодні важливо залучати не лише профільні громадські організації, а й громадські прореформаторські та антикорупційні рухи, недержавні ЗМІ тощо. Позитивним прикладом такої взаємодії вбачається робота представників інститутів громадянського суспільства (ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти», ВГО «Асоціація працівників вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації» і ін.) над внесенням пропозицій до проекту Концепції трансформації державного нагляду (контролю) у сфері освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Постол К. А. Основні етапи генезису правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні (1990-2000 р.р.) / К. А. Постол // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право: зб.наук. праць. – 2013. – Вип. 22. – С. 148 – 157.
2. Постол К. А. Основні етапи генезису правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні (2001-2014 р.р.) [Електронний ресурс] / К. А. Постол // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 3. – С. 35 – 40. – Режим доступу: http://www.par.in.ua/3_2014/11.pdf.
3. Постол К. А. Державно-громадська модель управління освітою як форма правової взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в Україні / К. А. Постол // Право і суспільство. – 2014. – № 5. – С. 53 – 58.
4. Постол К. А. Державно-громадська модель управління освітою як напрямок сучасного державотворення в Україні / К. А. Постол // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право: зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 24. – С. 221 – 226.
5. Постол К. А. Конституционное регулирование механизмов взаимодействия институтов гражданского общества и государства / К. А. Постол // *Legea și viața: Publicatie stiintifico-practica* – 2014. – № 9. – P. 146–150.
6. Постол К. А. Непрубуткові громадські об'єднання як суб'єкти реалізації правовідносин суспільства в Україні / К. А. Постол // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право: зб.наук. праць. – 2015. – Вип. 28. – С. 144 – 151.

Публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження

7. Освітня політика: філософія, теорія, практика / [В. П. Андрущенко, Б.І. Андрусишин, В.І. Бобрицька та ін.]; за ред. В. П. Андрущенка. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 168 – 200.

8. Постол К. А. Основні етапи генезису механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави / К. А. Постол // Громадянський рух та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 – 8 жовтня 2011 р. – Сімферополь : ЦРОНІ. – С. 40 – 45.
9. Постол К. А. Конституційне регулювання – основа розвитку правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави / К. А. Постол // Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 – 20 квітня 2012 р.; за заг. ред. проф. В.В. Коваленко ; у 2-х част. – Ч.2. – К. : НАВС, 2012. – С. 7 – 9.
10. Постол К. А. Розвиток правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави як основа побудови демократії в Україні / К. А. Постол // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: матеріали Міжнародної наукової конференції, 10 – 11 жовтня 2012 р. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 148 – 150.
11. Постол К. А. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави в контексті забезпечення прав людини / К. А. Постол // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: збірник тез наукових доповідей і повідомлень II Міжнародної науково-практичної конференції, 6 грудня 2013р. – Х. : Право, 2013. – С. 378 – 380.
12. Постол К. А. Правові механізми взаємодії суб'єктів державно-громадської моделі управління освітою, як виду взаємовідносин демократії участі / К. А. Постол // Освітня політика держави: філософія, методологія, практика: збірник наукових статей. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 269 – 272.
13. Постол К. А. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти правовідносин / К. А. Постол // *Pravna veda a prax v tretom tisícročí: zbornik príspevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie.* – Kosice, 2015. – P. 23 – 25.
14. Постол К. А. Класифікація інститутів громадянського суспільства як суб'єктів правовідносин з державою / К. А. Постол // Одинадцяті юридичні читання «Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи» : матеріали Міжнародної наукової конференції, 21–22 травня 2015 р. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 217–220.

АНОТАЦІЇ

Постол К.А. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Досліджуються проблеми утвердження та розвитку правових механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в умовах євроінтеграції, а також обґрунтовуються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Визначається сутність і зміст категорії «правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави», виявляються особливості методології її дослідження в теорії права. Наголошується, що в ХХІ ст. багатоманітність суспільного життя обумовлює множинність правових і інших механізмів взаємодії громадянського суспільства та його інститутів з державою. Найбільш усталеними серед них є нормативно-правовий та організаційно-правовий механізми.

У роботі досліджується нормативно-правовий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, що являє собою системою актів національного та міжнародного законодавства, та визначаються механізми реалізації Гл. 26 Угоди про асоціацію України і ЄС. Розкривається зміст і здійснюється періодизація організаційних форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, зокрема, у сфері формування та реалізації державної політики у сфері освіти.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститут громадянського суспільства, громадські організації, недержавні громадські об'єднання (NGO), громадські рухи, взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави, правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, форум громадянського суспільства.

Постол К.А. Правовые механизмы взаимодействия институтов гражданского общества и государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

Исследуются проблемы утверждения и развития правовых механизмов взаимодействия институтов гражданского общества с государством в условиях евроинтеграции, а также обосновываются предложения по совершенствованию действующего законодательства и соответствующей правоприменительной практики.

Определяется сущность и содержание категории «правовые механизмы взаимодействия институтов гражданского общества и государства», выявляются особенности методологии ее исследования в теории права. Отмечается, что в ХХІ в. многообразие общественной жизни обуславливает множественность правовых и других механизмов взаимодействия гражданского общества и его институтов с государством. Наиболее устоявшимися среди них являются нормативно-правовой и организационно-правовой механизмы.

В работе исследуется нормативно-правовой механизм взаимодействия институтов гражданского общества и государства, который представляет собой систему актов национального и международного законодательства, а также определяются механизмы реализации Гл. 26 Соглашения об ассоциации Украины и ЕС.

Раскрывается содержание и осуществляется периодизация организационных форм взаимодействия институтов гражданского общества и государства, в частности, в сфере формирования и реализации государственной политики в сфере образования.

Выделяется шесть этапов развития организационно-правовых механизмов и форм взаимодействия институтов гражданского общества и государства в новейшей истории Украины: от принятия Декларации про государственный суверенитет Украины в 1990 г. и провозглашения независимости Украины – до Революции Достоинства 2014 г. и активизации волонтерских, реформаторских и антикоррупционных гражданских движений.

Обосновывается необходимость урегулирование конституционно-правового статуса гражданских движений, как форм активности гражданского общества по выражению и защите своих политических, социально-экономических, культурных и других гражданских прав и интересов.

Ключевые слова: гражданское общество, институт гражданского общества, общественные организации, негосударственные общественные объединения (NGO), общественные движения, взаимодействие институтов гражданского общества и государства, правовые механизмы взаимодействия институтов гражданского общества и государства, форум гражданского общества.

Postol K. Legal mechanisms of interaction between civil society and the state. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Juridical Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov. – Kyiv, 2016.

The problems of establishment and development of legal mechanisms of interaction between civil society and the state in terms of European integration are researched and the proposals to improve the current legislation and the relevant enforcement practice are substantiated.

The nature and content of the category of «legal mechanisms of interaction civil society and state» are determined, the features of the methodology in legal theory are revealed. It is noted that in the XXI century diversity of social life determines the multiplicity of legal and other mechanisms of interaction of civil society and its institutions with the state. The most established of them are normative and organizational legal mechanisms.

Normative mechanism of interaction between civil society and the state is researched in the paper, which is a system of the National and International Law, implementation mechanisms of Chapter. 26 of the Association Agreement between Ukraine and EU are investigated and defined. The content is expanded and periodization of the organizational forms of interaction between civil society and the state is carried, in particular in sphere of formation and realization of state policy in education.

Key words: civil society, the institute of civil society, community organizations, non-governmental association (NGO), social movements, interaction of civil society and the state, legal mechanisms of interaction between civil society and the state, the civil society forum